

Dağlarca'dan Kızılırmak Kıyıları

KIZILIRMAK KIYILARI

Kardaş, senin dediklerin yok,
Halay çekilen toprak bu toprak değil.
Çık hele Anadolu'ya,
Kamyonlarla gel, kağnılarla gel gayrı,
O kadar uzak değil.

Çamı bitmiş, kavağı azalmış,
Çamla örtülü bayırlar, çıplak değil.
Yedi ay kıştan sonra,
Yeşeren senin yaşamandır,
Yaprak değil.

Yersin, içersin sofrasından, üç yüz senedir,
Kuvvetlisin ama kuvvet hak değil.
Bakımsızlıklarla göçüp gitmiş bir cihan,
Mevsimler soğumuş, sular azalmış,
Buğday, Selçuklulardan kalan başak değil.

Parça parça yarılmış öküz ardında,
Parmacağı üç pare, tırnağı ak değil,
Utanır elin ayağın,
Korkarsın yakından görsen,
Eli el değil, ayağı ayak değil.

Gün doğar, tarla kuşları uçuşurlar,
Ağır bir aydınlık, bildiğin şafak değil.
Öyle dalmış ki yüzyıllar süren uykusuna,
Uyandırmazsan,
Uyanacak değil.
Dertle, sefaletle yüklü,

Siyah leşlerle kararmış, berrak değil.
Çağlayan ne,
Akan kim,
Kızılırmak değil.

Kardaş, görmüyorum ama hâlâ duyabiliyorum,
Geçmiş zamanlar geleceklerden parlak değil.
Vakte şahadet edercesine yükselmiş,
Akşam parıltısından, bütün zaferler üzerine,
Dağlar dalgalanmakta, bayrak değil.

(Toprak Ana, İstanbul 1959, s. 123)

«Anadolu», Millî Edebiyat Akımına dek,
Şiirimiz için yabancı ve uzak bir ülkedir.

Türkler, Anadolu'ya XI. yüzyılda gelirler.
Ümmet dönemini yaşadıklarından da «yurt»
kavramını, göçebe toplumun biçimlediği an-
lamda kullanırlar. «Yurt» kelimesinin ilk anla-
mı «Orta Asya'da göçebe hayat süren top-
lumların keceden çadırları»dır.¹ Sonraları
kelimenin anlamı genişler. XV - XVI. yüzyılda
yazıya geçtiği sanılan **Dede Korkut Kitabı**'nda
Kazan Bey, «yurd»una şöyle seslenir:

Kavum kabile menüm kuma yurdum
Kulan ile şığın konşı yurdum
Seni yağı nireden darımış güzel yurdum

Metnin de ortaya koyduğu gibi yurd «ka-
bilece kuma (ortak) kullanılan» topraklardır.
Kazan Bey'in boyu bu topraklarda hayvanla-
rını otlatmaktadır. Yurdun değeri de buradan
ileri gelir.

Osmanlılar zamanında beylere «yurtluk»
verilirdi. Yurtluk, gelirden yararlanma hak-
kı ömür boyunca kullanılmak üzere verilen
arazi anlamındadır.

Halk şairleri, «yurt» kelimesini pek az
kullanmışlardır. Bu kelime, onların dilinde
«köy, memleket» demektir. Kerem (XVII. yüz-
yıl), «**Vatanında** Kerem için ağlar var» der-
ken, **vatan**'ı «memleket» yerine kullanıyordu.
Bayburtlu Zihni, yüzyıl sonra bile ünlü koş-
masında «Vardım ki **yurdundan** ayak götür-
müş» derken, sevgilisinin memleketini kaste-
diyordu «yurt» kelimesiyle. Yurt, en geniş an-
lamıyla, halk şairi için ildir. Onlar, köylerin-
den ayrıldıklarında kendilerini **gurbet il**'de sa-
nırlar. Çünkü halk şairleri, kapalı bir ekono-
minin insanları olarak, kendi köyleriyle, boy-
larıyla içicedirler. İllerinin dışı onlar için gur-
bettir. Bu, birey olamamışlıktan ileri gelir,
Bireyleşme, **millet**'le ortaya çıkar. Milleti oluş-
turduklarını, prekapitalist dönemden baş-
layarak, yavaş yavaş belirirler. Millet olma,
kapitalist üretim biçiminde tamamlanır.

Millet'in oluşmasında belirleyici olan pazardır. Üretilen malların çoğalması, çeşitlenmesi pazarın gelişip serpilmesini sağlamıştır. «Millî pazarın meydana gelebilmesi için, üretimin son derece artmış olması, o zamana kadar hep kendi dar sınırları içinde kalmış olan zayıf üretimlerini mahallinde tüketen bölgeler arasında sistemli ve gittikçe artan bir mübadelelenin kurulumu gerekiyordu.»⁹ «Pazar» zorunlu olarak ticaret burjuvazisini oluşturdu.

Osmanlılarda iç pazarın canlılık kazanması Lâle Devri ile başlar. Bu canlanma mirî toprakların âyan elinde toplanmasıyla bir sıçrama gösterir. Başka nedenlerin yanında, iç pazarın, hakim sınıfın talebini karşılamaması, Batı burjuvazisinin lüks tüketim mallarına sınırların açılmasını kolaylaştırdı. Böylece bizde ticaret burjuvazisi varlığını iyiden iyiye duyurmaya başlar. Levantenlerden oluşan ticaret burjuvazisi, siyasal yönetim Müslüman olmayanlara kapalı olduğundan, Osmanlı bürokratlarıyla işbirliği yapar. Böylece milletleşme dönemi de başlar. Burjuvazi, Tanzimat Fermanı ile «mal emniyeti»ni garantiye aldıktan sonra, yönetimi ele geçirme mücadelesine girişir. Bu durumda yurt gündeme gelir. Burjuvalaşma sürecinin ilk aşamalarında Namık Kemal, yeni sınıfın ideologlarından biri olarak³ «Vatan Kasidesi»ni ve «Vatan» makalesini yazar. Namık Kemal, kısa yazısında üç kez «menfaat» kelimesini kullanır. Onun «menfaat birliği» dediği, aslında Batı emperyalizminin işbirlikçisi olan ticaret burjuvazisinin menfaatinden başka bir şey değildir. Çünkü «yurt kavramının içeriği sınıfsal karakter taşır. Sömürücü, egemen sınıf, yurt denince, ezilen sınıfları yurdun zenginliklerinden yararlandırmayan ve onları toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine katılmaktan alıkoyan sömürü düzenini anlar; bu düzen kavramını yurt kavramıyla özdeşleştirir.»⁴ «Millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecda da hürmet» gibi sözler, «Vatan» makalesi yazarının Fransız burjuvazisinden kaynaklandığını bize hemencik gösterir. Böylece yazar, oluşmakta olan kapitalist düzenin sözcülüğünü yüklenir. «Namık Kemal umumiyetle mübeşşirliğini yaptığı rejimin, sınıfın en sağ cehalinin mübeşşirliğini yapmıştır.»⁵ «Vatan» makalesinde soyut bir yurt tanımı vardır. Bunda, burjuvazinin henüz iktidarı alamamış olmasının etkisi büyüktür.

Tanzimat'la birlikte sesini duyurmaya başlayan burjuvazi, bürokratları güdümlenerek, 1908 burjuva devrimi ile yönetimi ele geçirir.⁶ «Osmanlı koşulları altında gelişen bu bürokratlar bir sınıf»⁷ değillerdi. İktidarda her ne kadar İttihat ve Terakki bürokratları görülüyorsa da, bunları da aslında yöneten «doğum halindeki burjuvazidir.»⁸ Bu burjuvazi, özellikle Selânik'te ve İstanbul'da yoğunlaşmıştır. Tüm işi de Batı burjuvazisinin sömürüsüne yardım edip bu sömürden pay almaktır. Bu arada bürokratları kullanmaktan geri kalmaz. Böylece bürokratlar «halka karşı» bir konumun içine gireceklerdir. «Türk olsun, Yahudî olsun büyük burjuvazi onları (bürokratları) sadece kendisine kazanıp dolaylı veya dolaysız emperyalist devletlerin de amaçları demek olan kendi acil amaçları uğruna kullanmanın; işi bitince de yüz çevirmenin yoluna bakıyordu.»⁹ Halka ihanet eden bu bürokratların çizgisini, Cumhuriyet bürokratları da sürdüreceklidir.

Yönetimi ele geçiren burjuvazi, geleneksel, kapalı köy ekonomisinin parçalanıp millî pazarın gelişmesi için çalışır. Böylece «Anadolu» ve artık ürünün yaratıcısı köylü gündeme gelir. Aynı zamanda burjuvazinin çeşitli kanatları arasındaki çekişmeler sonucu oluşan gruplar «meşrutiyeti savunduklarından seçim işi önem kazanıyordu», fikirler ortaya atılırken dayanılacak kitleler de aranılacaktır elbet.»¹⁰ Köylüyü ve Anadolu'yu gündeme getiren nedenlerden biri de buydu.

Kendinden önceki hakim sınıfın Anadolu'yu nasıl ihmal ettiğini anlatıp kendine kitleler içinde yandaş toplama çabasına düşen burjuvazi, sanatçılara Anadolu'nun perişan durumunu sergileme özgürlüğünü(!) tanır. Ebubekir Hazım Tepeyran, 1910'da İç Anadolu'nun perişanlığını dile getirir. Ama, Tepeyran, Küçük Paşa adlı bu romanında, olayların 1908 burjuva devriminden önce (1887 - 1896) geçtiğini belirtmekten geri kalmaz. Çünkü bu durumdan sorumlu olanın, yönetimi yeni ele geçirmiş olan burjuvazi olmadığını okurlara hatırlatılması gerekir! Tepeyran, bu nedenle, romanın mukaddimesinde «bu ciğer yakıcı faciaların son perdesini inşallah Meşrutiyet idaresine özgü olan başarıların feyizleri olanca hızıyla indirecek, köy sefalet yuvalarının yerinde birer rahatlık ve mutluluk yuvası yaratılacaktır» der.¹¹

Burjuvazinin bu özgürlüğünden yararlananlardan biri de Mehmet Emin Yurdakul'dur. Edebiyatımızda «Anadolu» adını taşıyan ilk şiirin sahibi olan M.E. Yurdakul'un bu eseri 1912 tarihlidir. «Anadolu», yurdun «gerçekçi» bir görünümünü gözler önüne serer. (Sonradan «fakirlik edebiyatı» diye adlandırılacak bir tavrın ilk örneklerinden olması bakımından da dikkate değer bir şiirdir «Anadolu».) Yurdakul'un röportaj gerçekçiliği ile sunduğu «Anadolu» şiirinde, yurdun daha önceki yönetici sınıf tarafından ne durumlarda bırakıldığını ortaya koyduktan sonra, aydınlara seslenerek:

Yazık, sana ağlamayan şiire;
Yazık sana titremeyen vicdana
Yazık, sana uzanmayan ellere
Yazık seni kurtarmayan insana!..

der. Şair, bir önceki egemenlere yazıklandırken, yeni egemenlerin, Anadolu'yu kurtarmaya çalışacaklarını da ima etmekten uzak kalmaz.

Yurdakul'un şiiri ile Dağlarca'nın şiiri arasında Anadolu'nun sefaletini sergileme bakımından bir paralellik vardır. Bu paralellik, hakim sınıfa Anadolu'yu kurtarma işlevi yüklemeye yönünden de tekrarlanır.

Bağımsızlık Savaşı, milletleşme sürecinin en hızlı olduğu dönemdir. Çünkü millî burjuvazi, emperyalizme kendini kabul ettirme çabasıydı. Bu savaşta, «millî burjuvazinin amacı, emperyalizm tarafından uzaktan güdülen her türlü sınıf ve zümreyi tasfiye ederek, ülkenin sömürülmesinde onun yerini almaktır. Ama bu sömürü emperyalizmsiz olamayacağına göre, bu millî burjuvazi de eninde sonunda onunla anlaşmaya varacaktı.»¹² Savaş sonunda «rejim, bürokrasi, büyük burjuvazi, eşraf üçgeni üzerine oturur.»¹³ Daha önce verilmiş olan «Anadolu'nun gerçeklerini dile getirme özgürlüğü» siyasal bağımsızlığın kazanılmasıyla biter. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban'da, Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece'de metafizik bir bakış açısıyla dile getirdikleri Anadolu gerçekleri, egemen güçlerin homurtusuyla karşılanır. Çünkü «belirlenen özgürlük kavramı (...) burjuvaziye tanınan eylem özgürlüğünden başka bir anlama gelmez.»¹⁴ Hakim sınıfa karşı çıkan sanatçılar izlenir, baskı altında tutulur, hapse atılır, hattâ çeşitli tuzaklarla öldürülürler. Oysa ha-

kim sınıfın sanatçıları milletvekili, büyükelçi yapılarak ödüllendirilirler. Böylece artık yalnız Anadolu'nun romantik betimlemelerinin yazılmasına izin verilmiş olur. En ilkel cinsten olan bu romantizm, muhayyel bir Anadolu'yu anlatır. Bu yurttaki, «imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle» yaşamaktadır. Her taraf güllük gülistanlıktır! Ve Anadolu, hakim sınıfın sihirli değneğiyle birdenbire cennet olmuştur!

Faruk Nafiz Çamlıbel'in 1924 tarihini taşıyan «Han Duvarları» şiirinde Anadolu'nun şairane betimi ağır basar. İç Anadolu'yu yayıyla geçen şair, yurttaşlarımızın yaşayışına hiç göz gezdirmeyiz. Onu, bir aşk nedeniyle «gurbet»e düşmüş Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış ilgilendirir.

Çamlıbel, 1927'de yayımladığı «memleket Türküsü»nde aydınlara yurdu dolaşmalar çağrısında bulunur. Ve:

Dinle bir yosmayı pınar yolunda
Dinle bir yaylada garip çobanı

dizeleriyle gerçek dışı bir Anadolu'yu anlatır. Ömer Bedrettin Uşaklı, 1926'da yayımlanan Deniz Sarhoşları kitabında köyünü:

Yer yer çimenleri zümrüt olur da
Işıldar güneşten serpilen nurda.
Ruhum, çırpınmadan, her sabah burda
Bülbülü denizle başbaşa dinler.

dizeleriyle anlatır. M.E. Yurdakul'un, ot yiyen, toprağı ve öküzü olmayan köylüsü artık ortalıkta yoktur. Ö.B. Uşaklı ise «Ah, o yayla hayatı, ah o köy âlemleri...» deyip köylünün hayatına okuru imrendirir.

Fâik Âli Ozansoy da 1936'da şöyle anlatır Anadolu'yu:

Ey Türk, ey güneş oğlu,
Yurdun güzellik dolu;
Toprağı gül kokulu
Cennettir Anadolu.

Yurdun egemen güçleri, M.E. Yurdakul'un betimlediği Anadolu'nun değişmediğini bildikleri halde, Mehmet Faruk Gürtunca'nın yazdığı «Anadolu» şiirini öğrencilere ezberlettirler. Bin bir yoksunluk içinde okumaya çalışan Anadolu'nun çocuklarına, içinde yaşadıkları ülkenin gerçeklerine yüzde yüz aykırı bir yurt çizilip sunulur bu şiirde:

Sen ne güzel bulursun
Gezsen Anadolu'yu.
Dertlerden kurtulursun
Gezsen Anadolu'yu.

Derde şifa bulursun,
Halkta vefa bulursun,
Kim der cefa bulursun
Gezsen Anadolu'yu.

Oysa, Anadolu köylüsünün ürettiği artık ürün, Ankaralara, İstanbullara harıl harıl akıtılmakta ve devlet eliyle burjuvazi palazlandırılmaktadır bu yıllarda. Burjuvazi, devletin kolu kanadı altında kanlanırken, sivil-asker bürokratlar sınıf atlama çabasıydı. Halktan kopmayan aydınları burjuvazi çeşitli yöntemlerle susmaya zorluyor; susturuyordu.

«1930 sonrası için iç ve dış şartlarının zorladığı bir uygulama olan 'ekonomik devletçilik', yani 'devlet kapitalizmi' (...) güçsüz ve asalak burjuvaziyi güçlendirmeyi, yerli sermaye için koruyucu bir şemsiye vazifesi görmeyi amaçlamaktaydı.»¹⁵ II. Dünya Savaşı sırasındaki savaş ekonomisi de burjuvaziye daha büyük bir vurgun ortamı hazırlamış ve onun güçlenmesini sağlamıştı. Bu durumda, burjuvazinin güçsüzlüğü yüzünden onun görevlerini yüklenmiş ve bir çeşit vesayet uygulamış olan küçük burjuva bürokrat kesimi, artık tarihî görevlerini bir ölçüde bitirmiş sayılmakta ve atılması gereken bir yük olarak görülmekteydi. İşte bu ortamda, savaş sonrası, Asya ve Avrupa'da gücünü daha fazla duyurmaya başlayan ABD'nin de etkisiyle, Türkiye'de sola kapalı bir demokrasiye(!) geçildi. Ve 7 Ocak 1946'da D.P. kuruldu. 1947'de kurulan **Tüccar Kulübü**, 1948'de İstanbul'da **İktisat Kongresi**'nin toplanmasını sağladı.¹⁶ Burjuvazinin artık bürokratlara ihtiyacı kalmamış; burjuvazi onlara karşı savaş açmıştır. (1950'de bürokratların yönetimden uzaklaştırılmaları, bir sınıf olmayan bürokratları yeni müttefikler aramaya zorlar. Bürokratlar, bu kez, işçi sınıfına oynarlar. Özellikle 1960 sonrası, işçi sınıfı hareketini yozlaştırma konusunda da oldukça başarılı olurlar!)

Burjuvazinin bürokratlara karşı açtığı bu savaş sırasında, düşünsel hayatta görülen görelî özgürlük, köyün sesinin kamuoyuna yansımalarına imkân tanır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, «bürokrasinin tüm eylemi,

nesnel olarak burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmeye yönelmiş» olmasına karşın «o güne kadar halkı sömürmekte bürokratik cihazdan yararlanan ve perde arkasında kalmayı beceren şehir burjuvazisi ile eşraf 1945'ten sonra memleketi 'memur tahakkümünden' kurtaracak aslan kesilmişlerdi.»¹⁷ Burjuvazinin bu sahte tavrı, onu, yönetimi tam olarak ele geçirene dek, ister istemez özgürlüğe görünmek durumunda bırakacaktı.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, daha önceki yönetimin Anadolu'yu nasil ihmal ettiğini anlatmak için sanatçılara özgürlük tanınmıştı. Oluşan liberal ortamdan yararlanıp 1948'de köy gerçeğini yalın ve çarpıcı bir dille gözler önüne seren Mahmut Makal'a da burjuvazi bu imkânı tanıdı. 1950'de seçimi kazanıp yönetimi bürokratlardan temizleyen büyük burjuvazi, daha önce arka çıktığı Makal'a, tutumunu sürdürdüğü için olmadık baskılar yapmaktı.

Mahmut Makal'ın yazıları, «Dertlerden kurtulursun/Gezsen Anadolu'yu» şiirleriyle koşullandırılan aydınları sarstı. Anadolu'ya eğilen aydınların şaşkınlığı daha da arttı. Diyalektik ve tarihî maddecilikten habersiz aydınlar bu durumda «fakirlik edebiyatı»na sarıldılar. Kendilerini yönetimden kovan burjuvaziyi deşifre etmek isterken, bir sınıf olmadıklarından, bu kez, kapitalizmin gelişimi içinde yoksullaşan küçük burjuva kesimleri hareketle geçirmek istediler. 1960'lardan sonra gelişen işçi sınıfı hareketine de oynamak isteyen bürokratlar, Türkiye kapitalizminin kendilerine yüklediği işlevin sona erdiğini bir türlü kabul etmek istememişlerdir.

İşte bu ortam Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı da etkileyecektir.

Dağlarca, daha ikinci kitabı **Çocuk ve Allah**'ta (1940) Türk şiirine yeni bir ses getirerek ustalığını kabul ettirmişti. **Çocuk ve Allah**'taki şiirler, şairin metafizik arayışlarının ürünüdür; bu şiirlerde topluma ve toplumsala yönelik hiçbir öge yoktur. Gerçi Dağlarca ilk kitabı olan **Havaya Cizilen Dünya**'da (1935) toplumcu yönsemeler bulunduğunu söylemektedir.¹⁸ Ama o şiirlerin toplumsallıkla yakından uzaktan ilgisi yoktur.

Toprak Ana (1950), köyü yakından tanımayan Dağlarca'nın, edebiyattan öğrendiği

köy sorunlarını dile getiren şiirlerin toplamıdır. Şair, köyün her sorununu ayrı bir şiir yapmış. Kitabın sonundaki «içindekiler» bölümüne bakıldığında, şairin hangi sorunu, hangi şiirde işlediği kolayca görülür. Yalnız kitapta «Aldı Dağca Şehir Bakalım Ne Dedi» ara başlığı altında toplanan şiirler, kentteki köylünün durumunu sergiler. Dağlarca, sorunları birbirlerinden soyutlamıştır. Bütünsel bir dünya görüşünün yokluğu, şairi, sorunların arasındaki diyalektik birliği görmekten alıkoymaz. Oysa açlık, susuzluktan, susuzluk, sömürden, sorunların tümü düzeyden soyutlanamaz. Dağlarca en güç işi yapmaya kalkar: Üretim tarzı değişmeden, köylünün durumunun değişeceğini ileri sürer! Bu da onu, «Kızılırmak Kıyıları»nda da görüldüğü gibi eklettizme götürür.

Kitabın en son şiiri olan «Kızılırmak Kıyıları» kitapta daha önce sergilenen sorunlara topluca bakan bir çağrı şiiridir.

«Kızılırmak Kıyıları», Şubat 1950'de (Yücel, sy: 147/2) yayımlanır; üç ay sonra da genel seçimler yapılır. DP yönetime geçer. Dağlarca'ya DP döneminde (1952-1960) İstanbul'da Çalışma Bakanlığı İş Müfettişliği görevi verilir.

«Kızılırmak Kıyıları» üç ögeden oluşur:

Birinci öge, şairin «kardaş» diye nitelendiği kesime seslenişidir. «Kardaş» kelimesinin köylü diliyle kullanılmış olması, şairin köylüye seslendiği izlenimini bırakıyorsa da, Anadolu köylüsüne «Anadoluya gel» denemeyeceği için, çağrılan kişileri başka yerde aramak gerekir. Benzer çağrılar daha önce de yapılmıştı. Onlar, aydınların Anadolu'yu gezip görmelerini istiyorlardı. Böylece aydınlar, sağlıklı, mutlu kişileri; onların cennet gibi köylerini göreceklerdi. Dağlarca aynı kişilere çağrıda bulunuyor. Yalnız bu kez «kardaşlar» cennet Anadolu'yu değil, «sefaletle yüklü» Anadolu'yu göreceklerdir. Kelimenin köylü diliyle kullanılışı «halkçılık»ın zorunlu sonucudur. «Halka inmek» böylece halledilmiş olur.

Kardaş, senin dediklerin yok,

dizesinde bir **karşı çıkış** vardır. Buradaki karşı çıkış, şaire okullarda anlatılanlarla, şairin sonradan okuduklarının çelişkili oluşlarından kaynaklanıyor. Yukarıda, şiirlerinden alıntı yaptığımız şairlerin anlattıkları Anadolu'nun gerçekte olmadığını haykırıyor Dağlarca.

1945'te Behçet Kemal Çağlar:

Ey yıldızlı fistanlar, ey topraklı

mintanlar

Ey **bire on başaklar**, otlar, dağlar,

bostanlar

.....
Ey sinsinler, horonlar, **halaylar** diyarı hey

derken, iktidarın bir başka şairi Ahmet Kutsi Tecer de «Halay» şiirinde:

Çekin halay, çalsın durmadan sazlar,
Çekin, ağır ağır, **halay** düzülün

der Böylece mutluluk içinde halay çeken insanların diyarı olarak tanıtılır Anadolu.

Dağlarca'nın karşı çıkışı, egemen sınıfın sözcüleri olan bu kişilerdir. Bu şairler, İdris Küçükömer'in «baticı-lâikler»¹⁹ diye adlandırdığı burjuvazinin müttefiği olan kesimin temsilcileri iseler de, yaptıkları, son tahlilde, burjuva sözcülüğüdür.

Halay çekilen toprak bu toprak değil.

dizesindeki bu kesin tavır alış, şairin tepkisel bir tutum içinde olduğunu ortaya koyuyor. Gerçi Dağlarca, yukarıda belirtilen şairlere karşı çıkarken, topluma ayrı bir «ideoloji» ile bakmıyor. Bu karşı çıkış başka bir tez getirmek için yapılmamıştır. Dağlarca, olayları aynı ideoloji ile değerlendiriyor. Bir ideolojinin şairlerine duyulan tepki, çözümünü aynı ideoloji içerisinde araması bakımından, tüm inanırlığını yitiriyor. Yukarıdaki dizelerde olumsuzlama bildiren «değil» kelimesini şair, tepkiyi etkilli bir biçimde vermek için, «Kızılırmak Kıyıları»nda on beş kez tekrarlar. İlk dizedeki «yok» kelimesi de aynı işlevi yüklenmiştir.

Dağlarca, bu şiirde, daha çok egemen güçlerin bürokrat kesimine yüklenmiş; Anadolu'nun sefaletinden onları sorumlu tutmuştur. Bunda DP'nin «memur tahakkümü»ne açtığı savaşın etkisi de vardır. Ama asıl etmen, Dağlarca'nın temsil ettiği ideolojinin, yurdun kurtuluşunu sivil-asker bürokratta görmesidir. Bu ideolojiye göre, halkı kurtaracak olanlar ya satılmışlar ya da yozlaşmışlardır. Sözcüleri «iş başında bulunanlar aymazlık ve sapkınlık içinde bulunmasalardı» I. Dünya Savaşı'na girmezdik. Çünkü sorumluluk bir sınıfın değil, «iş başında bulunan»larındır. Öyle ise yurdun kurtuluşu «aymazlık ve sapkınlık için-

de» olmayan asker-sivil bürokratlardadır. Bu yüzden de Dağlarca «aymazlık içine düşmüş» aydınlara seslenerek onları uyarmak istemiştir. Bu yüzden, içine düştüğü çelişkiyi görememekte ve «Yersin, içersin sofrasından üç yüz senedir» diye suçladığı kesime:

Öyle dalmış ki yüzyıllar süren uykusuna,
Uyandıramazsan
Uyanacak değil.

diyebilmektedir. Ve Dağlarca, halkı uyandırmayı, halkı sömürenlerden beklemektedir. Bu yanlış da şairin sınıf anahtarını kuılanmayı-şından doğar. Egemen güçleri «O kadar uzak değil» deyip Anadolu'ya çağırarak Dağlarca, sömüren-sömürülen arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi görememekte, yurdun yoksulluğunu «bakımsızlık»a bağlamaktadır.

Dağlarca'nın ilginç bir tavrı da sömürücülere «kardeş» diye seslenmesidir. Bu kelimeyi şair, yalnız iç sömürücüler için kullanmaz; «Çirkin Sofra»da:

Batıdaki kardeşlerim
Yeter artık kaldığınız

dizelerinin de ortaya koyduğu gibi, Avrupalı sömürgeci için de kullanır «kardeş» kelimesini.

Bu tavrın temelinde «Toprak vatanım, nev-i beşer milletim» biçiminde özetlenen burjuva hümanizmi yatmaktadır. Burada burjuva humanizmi ile Dağlarca'nın «milletçilik»i çekişmektedir. Bu çelişkiyi, en güzel olarak «Ses»te görebiliriz.²⁰ Şair, ABD emperyalizmini «Kötüye kullanılmış/Kocaman bir dostluk...» olarak görür. Emperyalizme tepkisi de «Sevgi, bağışlama, eşitlik, dünya yurttaşlığı adına»dır.

Dağlarca, «üç yüz senedir» sözüyle de tarihî bir yanılığa düşmüştür. Anadolu'nun 17. yüzyıldan bu yana sömürüldüğü inancı yatmaktadır bu sözlerin altında. Şair, gerek Selçuklularda, gerekse Osmanlılarda (17. yüzyıla dek) sömürü olmadığı inancında. **Malazgirt Utulaması**'nda (1971) Bizans'ı sömürgeci olarak gösteren Dağlarca, Selçukluları sömürgeciliğin dışında görür. **İstanbul Fetih Destanı**'nda (1953) kentin fethini «kardeşliğe, aşka kapanmış kapıları» açma (s. 15) nedenine dayandırır; yeniçeriler surlara «insan birliği» (s. 37) için saldırmaktadırlar. Dağlarca'nın bu yorumları gerçek dışıdır. Gerek Selçuklular

da, gerekse Osmanlılarda toplumlar sınıflı oldukları için²² sömürünün varlığı mutlaklıktır. Oysa:

Buğday, Selçuklulardan kalan başak
değil.

dizesinin altında da «Selçuklularda sömürü olmadığından, o zamanın Anadolu'su bakımlıydı. 'Bakımsızlıklarla göçüp gitmiş bir cihan' değildi» düşüncesi yatar.

Şiiri oluşturan ikinci öge, Anadolu'nun köy gerçeğidir. İkinci kıta, birinci kıtanın gerekçesidir.

Dağlarca, dikkatleri, önce bitki örtüsüne çekiyor. Daha önce yazdığı bir şiirde «Her zaman bir suyu haber verir» diye nitelediği «kavak» azalmıştır.²² Su-kavak ilişkisi, Kızılırmak'ın akma oluşuna götürmektedir şairi.

«Gamla örtülü bayırlar, çıplak değil», şiirin en güzel dizelerinden biridir. Tükenmekte olan bitki örtüsünün yerini «gam»ın almasını çarpıcı bir dille anlatan şair, somutun yok oluşunu (çam, kavak) belirtirken, «gam» gibi soyut bir kavramı «örtü» kelimesiyle somutluyor. «Çıplak değil» önermesinin kısıtlılığı ve «çıplak-şrak» kelimelerinin ses benzerliği okurda bir tokat etkisi bırakıyor. «Yedi ay kıştan sonra» doğanın değil, köylünün uyanığını söylemekle şair, hem Anadolu'nun çıplaklığını pekiştirmek, hem de Anadolu insanı ile kış uykusuna yatan hayvanlar arasında ortaya sürdüğü paralellik sayesinde okuru sarsmak istemiştir.

Dağlarca, daha sonra köylünün fiziksel bir özelliğini sergiliyor. Şair, burada güzel bir seçme yapmıştır. **El** ve **ayak**, köylünün üretimdeki en önemli organlarıdır. Köylünün çatlak elleri, morarmış parmakları ile kentlinin aynı organlarını karşılaştırıyor şair; böylece şiirsel bir karşıtlık yaratıyor. Dağlarca, burada kişileştirme sanatını çok güzel kullanmıştır. Şair, seslendiği kişileri «utanmazlıkla» suçluyor aslında. Çünkü **el** ve **ayak** sahiplerinden bağımsızca düşünülmüştür. Böylece bu bağımsız organlar, sahiplerine karşın utanmakta, sahipleri gibi duruma kayıtsız kalmamaktadırlar.

Dağlarca'nın **ele** bakışı, onun nereden kalkıp nereye vardığını göstermesi bakımından ilginçtir. «Kızılırmak Kıyıları»ndan on yıl önce yazılmış olan «İnek»te²³ kadın elleri:

İnek diyordu ki kadının elleri ne güzel,
Sütüm kadar beyaz.
Sıcak bir rüyadan uyanır memelerim
Tutuyor mu anlaşılmaz.

biçiminde anlatılıyordu. Dağlarca, **Toprak Ana**'ya gelinceye dek, bilinmeyen bir zamanda, bilinmeyen bir mekânda, soyut insanı ve doğayı anlatıyordu. İnek sağan bir köylü kadının ellerinin inek sütü kadar beyaz olması, şairin soyutlamaya ne kadar düşkün olduğunu gösterir. **Toprak Ana**'da insan, belli bir zamanın (Cumhuriyet dönemi), belli bir mekânın (Anadolu) ürünüdür. Bu şiirde kişilerin yer ve zamana bağlı oluşlarına karşın, soyut olmaktan kurtulamamalarının nedeni, Dağlarca'nın «ideoloji»sinden kaynaklanıyor. Bu ideoloji, insanı gerçekliği ile kavramaya elverişli olmadığından, şiire yakından bakınca, insanların şematik olarak sunulduğu görülür.

Şiiri oluşturan üçüncü öge, «geleceğe güven»dir.

Son kıta, şairin inancını dile getiriyor. Bu, şiiri **acındırma** çıkmazından az da olsa kurtarır. Çünkü Dağlarca, şiirin yazılma gerekçesi olan «köyün ve köylünün gerçeği» ile okurun **vicdanına** seslenerek onun acıma duygusundan yararlanmak istiyordu. Bunu da bürokratlara kızgınlığını belli ederek yapıyordu.

Çağlayan'ın Kızılırmak olmadığını anlatan şair, şiirin son üç dizesinde dağların dalgalanmakta oluşuna dikkati çekiyor. Dağların dalgalanması imgesi, okurda ister istemez bir köylü hareketinin başladığı duygusunu uyandırıyor. (Şiirin yayımlanmasından üç ay sonra, köylü, seçimlerde varlığını ortaya koyup DP'yi iş başına getirecektir ama bu bir köylü hareketi değildir.) «Dağ» adlı şiirinde²⁴ de Dağlarca, dağ ile ayaklanma arasındaki ilişkiyi şöyle verir:

Açı çıplağı görür ta uzaktan,
Dağ göz diyerdir.

.....
Kim yaralıysa, kim sayrılıysa kalkar
ayağa,

Dağ omuz diyerdir.

Dağlarca'nın bu iyimserliği, idealist yaklaşımı yüzünden, inandırıcılıktan uzaktır.

«Yazdıklarım yayınladıklarımın en az iki katı olmuştur.»²⁵ diyen Dağlarca, edebiyatımızın en verimli şairidir. Bu verimlilik, şairin söyleyişe özen göstermesini engellemiştir. Dağlarca'nın şiirlerinde, çoğu kez bir kompozisyon bütünü olduğu görülmez. «Kızılırmak Kıyıları»nda «sen» zamiri ilk kıtada köylüyü sömürülenler yerine kullanılmışken, ikinci kıtada köylü yerine kullanılmıştır. Birinci ve üçüncü kıtalar bir bütünlük oluştururken, şair, araya başka bir öge sokmaktan kaçınmamıştır. Bu nedenle ikinci kıtanın, en azından üçüncü kıta ile yer değiştirmesi gerekir.

Gerçi bu plansızlık, Dağlarca'nın «hendesî» sınırları aşma isteğinden kaynaklanıyor. Bu tavır, onu belli durumlarda başarılı da kılıyor. Şairin özensizliği, şiirlerin doğaçtan söylenmiş olduğu izlenimini yaratıyor. Ama gerçek şiirin, üzerinde çok çalışılmış, biçim-içerik-söyleyiş bütünlüğüne varmış şiir olduğu da bir gerçektir. Bu bütünlüğe varmış şiirleri çok azdır Dağlarca'nın. Onun şiirlerinde bu üçlemenden birinin yokluğu hemen dikkati çeker. Gerçi Dağlarca, şiire girişen her emeğin, aruz ve hece ölçülerinden her kalıpla elli defter doldurmasını ön koşul olarak ileri sürer.²⁶ Ama bu çalışmanın Dağlarca şiirinde bir disiplin yaratmadığı da bir gerçek. Önemli bulduğu şairler arasında Fuzulî, Bakî, Şeyh Galip gibi kelime kuyumcularını sayan Dağlarca, adı geçen şairlerin şiirlerindeki işçiliği, kendi ürünlerinde göstermez. Çünkü Dağlarca, duyarlığı **akıldan** ve **işçilik**ten üstün tutar. Sözcülemi, bütününe bakıldığında göz kamaştırıcı olan «Kızılırmak Kıyıları», ayrıntıya bakıldığında bu büyüsunü yitirir.

Ama Dağlarca, hemen hemen hiçbir şiirinde «ses»i ihmal etmemiştir. Bunu, şiirimizde en az kullanılmış uyaqlara yaslanarak sağlarken, redifi de ses aracı olarak sık sık kullanır.

«Kızılırmak Kıyıları»nda **k** ünsüzü yoğun olarak kullanılmıştır. Bu yoğunluk, ilk kıtada on tane **k** kullanımına kadar vardırılmaktadır. Ayrıca dört dizinin de ard arda **y** ünsüzü ile başlaması da dikkati çekiyor.

Dağlarca'nın sesi en yoğun kullandığı şiirlerinden birisi de «Yaslı Dügün»dür.

Davul döğüyor dağı dağı

Düğünü vardı Ahmedin Ayşe ilen.

Rüzgâr gibi kaçırmıştı karşı köyden
geçende,
Cendermeler geldi gitti birkaç kez,
Akar sular durdu, gül gül, kız razı diye,
Bir muhabbet taşıyordu evden, alandan,
Davul döğüyordu dağı dağı.²⁷

Yukarıdaki kıtada düğünde çalınan davulun sesi hemen dikkati çeker. «D» sesinin yirmi kez bilinçli olarak kullanıldığını düşünürsek, şairin, ölçüden ve uyaktan sağlanacak ses yerine çok daha uygun bir yöntemden yararlandığını görürüz. (Ama yöntemin iyi kullanılmaması, bu kez içtenliği alıp götürmüştür.) Dağlarca'nın yakaladığı sesi, Uygur ilahilerden birinde görmek mümkün:

Teng tengri kelti
Teng tengri özü kelti²⁸

Sese verdiği ağırlık, II. Yeni'nin etkin olduğu bir dönemde, toplantılarda Dağlarca şiirinin yaygın bir biçimde okunmasını sağladı. Bu arada Nâzım şiirinin yasak zincirini kıramamış olduğunu, Ahmet Arif'in de yeni kuşaklarca bilinmediğini hatırlamak gerekir. 1960 sonrası Kemalist hareketin «sol» bir nitelik kazanarak küçük burjuva kesimlerde «güncelleşmesi», toplumsal sorunlara yönelmiş Dağlarca'nın geniş yankılar uyandırmasına yol açtı. Gazete haberlerini şiirleştiren Dağlarca, böylece radikal dönüşümler isteyen gençliğin şairi olur. «Millîci» gençlerin yabancı petrol şirketlerine karşı açtıkları kampanyayı *Yeryağ* kitabıyla destekler. Kemalist olarak tanınan çevreler, gençliğin mücadelesine yandaş olmayınca, gençlik arasında bu kez sosyalizm bayraklaşır. Dağlarca bu gelişmeye

¹ Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara 1971, s. 246.

² Georges Politzer, Guy Besse, Maurice Caveing, *Marksist Felsefe Dersleri*, İstanbul 1969, s. 520.

³ Şükran Kurdakul, *Namık Kemal*, İstanbul 1977, s. 26.

⁴ Manfred Buhr, Alfred Kosing, *Marksçı-Leninci Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1976, s. 325.

⁵ Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar*, Ankara 1968, s. 125.

⁶ «Örnek olarak 20. yüzyıl devrimleri almırsa, Portekiz ve Türk devrimlerini (1908 devrimi kastediliyor-ç.) Burjuva devrimleri olarak kabul etmek bes-

ayak uyduramayınca, 1964'lerden sonra gençlik arasında popülerliğini yitirir. Artık Nâzım şiiri kitlelerin arasındadır.

Olaylara sınıfsal bir yaklaşımla eğilimlen Dağlarca, toplumsal gelişmenin gerisinde kalmıştır. Dağlarca, en toplumcu şiirlerinde bile, **hümanisttir**. «Kızılırmak Kıyıları»nda köylü'ye acıyordu. «Kavak Uykuları»nda da **acındırmaya** çalışır: «Efendü acıyı aç!»

Toplumsal olaylara «sevgi-acıma» gibi duygularla yaklaşan şair, bilimsel yaklaşımın topluma mal olduğu bir dönemde, doğal olarak önemini yitirir. Çünkü daha ilk şiirlerinde bile akla karşı duyarlılığı çıkarmıştı. Bu duyarlılık, toplumsal şiirlerini örseleyecek, duyarlıktan kaçmak isteyen şair, bu kez kuruluğa düşecektir. Yıllarca idealist bir yaklaşımla kendini koşullandırmış bir şairin birdenbire bu çizginin dışına çıkıp da başarılı olması beklenebilir. (12 Mart sonrası Marksist bir dünya görüşüne varan kimi şairlerin başarısızlığı da buradan kaynaklanıyor.) Çünkü Dağlarca, **Çocuk ve Allah**'ın şairidir. Bu çıkış da değişmesine köstek olacaktır. O, ancak sık sık yeniden dönüş yaptığı eski şiirinde başarılı çizgisini sürdürecektir, topluma yönelik şiirlerde başarı grafiğini düşürecektir. Dağlarca, «Ağır Hastata», «Kıvalı Kız Ağdı» gibi şiirlerde kendini daha iyi olarak ortaya koyabilmekte, bize düzeyi yüksek şiirler sunmaktadır.

Dağlarca, şair doğmuş bir yetenek olmanın imkânlarını bol bol harcar. Ama bu yetenek, Cumhuriyet döneminin en güzel şiirlerinden bir demet sunmaktan geri kalmaz. Bunlar bile Dağlarca'yı Cumhuriyet döneminin en iyi on şairinden biri yapmaya yeter.

belli kaçınılmaz bir şey olacaktır. Ama bu devrimlerin her ikisi de 'halk' devrimi değildir; çünkü halk yığınları, halkın geniş çoğunluğu, kendine özgü ekonomik ve siyasal istemlerle, etkin, bağımsız, hissedilebilir bir biçimde, bu devrimler içinde görünmezler.» Lenin, *Devlet ve İhtilâl*, çev. Süleyman Arslan, Ankara 1976, s. 45.

«Jöntürklerin ılımlı davranışlarından ötürü övülüyorlar; yani bu demektir ki, Türk Devrimi güçsüz olduğu için, halkın en alt tabakalarını harekete geçirmedikleri için, yığınların gerçekten bağımsız davranışına yol açmadıkları için, Osmanlı İmparatorluğunda başlayan proletarya mücadelesine düşman-

ca tavır aldığı için övülüyor ve bu arada Türkiye'nin yağması devam ediyor.» Lenin, *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, çev. T. Ağaoğlu, İstanbul 1970, s. 42.

⁷ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması, Batılaşma*, İstanbul 1969, s. 11.

⁸ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. II, İstanbul 1975, s. 1048.

⁹ S. Yerasimos, a.g.e., s. 1062 - 1063.

¹⁰ İ. Küçükömer, a.g.e., s. 81.

¹¹ Alıntılaman Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, c. I, s. 340.

¹² Y. Serasimos, a.g.e., c. III, s. 1239 - 1240.

¹³ a.g.e., C. III, s. 1271.

¹⁴ a.g.e., C. III, s. 1272 - 1273.

¹⁵ Oya Baydar, «Partiler ve Sınıfsal Yapılar, *İlke*, sy. 1, Ocak 1974.

¹⁶ İdris Küçükömer, a.g.e., s. 117.

¹⁷ S. Yerasimos, a.g.e., c. III, s. 1341.

¹⁸ Bkz. *Milliyet Sanat Dergisi*, sy. 113, 3 Ocak 1975.

¹⁹ İ. Küçükömer, a.g.e.

²⁰ Bkz. *Varlık*, 1 Nisan 1969.

²¹ Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 1971, s. 70.

²² *Daha*, İstanbul 1972, s. 58.

²³ a.g.e., s. 27.

²⁴ *Kıvalı Kuzu Ağdı*, İstanbul 1972, s. 20 - 21.

²⁵ «F. H. Dağlarca ile Konuşan Behzat Ay», *Varlık*, sy. 754, Temmuz 1970.

²⁶ Bkz. Rauf Mutluay, *100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı*, İstanbul 1973, s. 339.

²⁷ *Toprak Ana*, İstanbul 1959, s. 40.

²⁸ Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Ankara, 1965.